

вказано, що представники другої групи не були москвофілами й виступали проти зближення з Москвою, як вирішення питання унії, що знову ж таки відрізняло погляди історика на цю проблематику.

ЛІТЕРАТУРА

1. С. Томашівський. Історія церкви на Україні. Передрук з «Записок чина Св. Василя Великого». Т. IV, вип.1-2. Жовква, 1932. 160 с.
2. С. Томашівський. Церковний бік української справи. Відень, 1916. 25 с.
3. С. Томашівський. Петро – перший уніатський митрополит України-Руси. Львів, 1928. 68 с.
4. М. Кирилів. Томашівський про роль і місце української греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті України. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2007. № 19. С.32-37.

Загорський Андрій

Науковий керівник – проф. Кліш Андрій

ПАМ'ЯТКИ НАСКЕЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ІНДІЇ ТА ІСТОРІЯ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття вітчизняна і зарубіжна петрогліфістика виходять на якісно новий рівень. Це пов'язано з тим, що більшість пам'ятників наскельного мистецтва вже були знайдені та дослідженні, тому пріоритетним завданням стає вивчення вже накопиченого матеріалу, а саме: поглиблений і більш всесторонній аналіз відомих наскельних зображень, їх співвідношення з наскельними зображеннями інших територій, матеріалами археологічних розкопок, а також з даними історії, фольклористики, семіотики та інших наук. Вищеназвана історична дисципліна виходять на якісно новий рівень свого функціонування. Зокрема, одним із значимих об'єктів уваги петрогліфістики є наскельне мистецтво Індії.

Наскельне мистецтво Індії досить різноманітне, представлене значною кількістю пам'ятників, відомих в основному в центральній та північній частинах країни. У наш час в індійській історично-дослідній літературі з'являється все більше спроб класифікації та типологізації наскельних зображень, співставлення їх з даними інших наук [3]. Проте досвід зарубіжної петрогліфістики в цих роботах майже не враховується. Це негативно впливає на вивчення наскельних малюнків і, відповідно, суттєво затруднює комплексне вивчення наскельних зображень Центральної Азії. З іншого боку, у вітчизняній історіографії тема наскельного мистецтва Індії виявилася також незаслужено обділеною.

У наш час існує незначна кількість окремих статей, присвячених цьому питанню, а також згадки про наскельні малюнки у деяких монографіях, присвячених індійській історії чи археології [1; 8]. У той же час Індія знаходиться на третьому місці у світі за концентрацією наскельних зображень, а значущість її культурного спадку для світової науки не викликає сумніву.

У нашому дослідженні ми розглядаємо центральну та північну частини сучасної Індії. Південь цієї країни ми не враховуємо з ряду причин. По-перше, історичний розвиток Південної Індії відрізняється від решти її територій, він був більш архаїчним, що, безумовно, відобразилося і на своєрідності наскельного живопису. У зв'язку із цим, не можна розглядати Індію як єдиний регіон наскельного мистецтва. По-друге, саме на території Північної та Центральної Індії знаходяться більше ніж 90% відомих пам'ятників наскельного мистецтва країни [2, с.29]. У якості територій, з якими ми у своїй роботі проводили порівняльний аналіз, були взяті західна територія сучасного Китаю (Синьзянь-Уйгурський автономний район), Монголія, Казахстан, Киргизія, Узбекистан.

Мета нашої роботи - зібрати та вивчити накопичений матеріал з наскельного мистецтва Північної та Центральної Індії; розглянути його з використанням нових досягнень вітчизняної та зарубіжної петрогліфістики, виявити особливості та загальні тенденції, характерні для розвитку євразійського та центральноазіатського наскельного мистецтва.

Для досягнення даної мети необхідно було вирішити наступні завдання: прослідкувати історію вивчення наскельного мистецтва Індії у зарубіжній та вітчизняній історіографії; розглянути накопичений матеріал з наскельного мистецтва Індії, узагальнити, систематизувати та проаналізувати його; прослідкувати зв'язок наскельного мистецтва Індії з давньою та середньовічною історією Індостану загалом; провести порівняльний аналіз наскельних зображень Індії, Середньої та Центральної Азії; виявити загальні тенденції та особливості наскельного мистецтва Індії.

Історію дослідження наскельного мистецтва Індії можна розділити на три періоди:

1. 1883-1932рр.;
2. 1932-50-і рр ХХ ст.;
3. 50-і рр. ХХ ст. – до нашого часу [6, с.359].

Перший період пов'язаний з початком відкриття пам'ятників наскельного мистецтва в Індії. Його характерними рисами є вивчення наскельних зображень іноземцями, в основному англійцями; відсутність підходу до наскельних зображень як до об'єкту спеціального дослідження та відсутність спроб порівняльного аналізу зображень з різних пам'ятників наскельного мистецтва.

Другий період пов'язаний з діяльністю англійського дослідника Д.Х.Гордона, який вивів вивчення наскельного мистецтва Індії на якісно новий рівень. До цього часу відносяться перші спроби класифікації наскельних зображень з визначенням хронологічних періодів, співвідношення малюнків з матеріалами археологічних знахідок і з етнографічними даними, характеристики окремих сюжетів. Наскельне мистецтво Індії вперше стає предметом спеціального дослідження [4].

Третій період характеризується в основному тим, що вивчення наскельного мистецтва Індії стає прерогативою індійських дослідників. У цей час різко зростає інтерес до даної проблематики, проводяться комплексні дослідження тощо. Нажаль, більшість робіт описові і обмежені дослідженням окремих пам'ятників або комплексів. Спроби вивчення наскельного мистецтва Індії в цілому досить рідкісні, а його порівняльний аналіз з наскельним мистецтвом суміжних територій взагалі не проводився.

Аналіз наявних у зарубіжній науковій літературі класифікаційних систем показав, що дослідники опираються в основному на стиль і на основні сюжети. Такі параметри як колір та техніка нанесення малюнка на скелю відіграють другорядну роль і багатьма дослідниками не розглядаються. У той же час єдиної класифікації наскельних зображень Індії, якої би притримувалися більшість вчених, немає. Більшість дослідників у своїх роботах публікували власні класифікації, що, безсумнівно, затруднює аналіз наскельних зображень країни в цілому [5, с.112].

Щодо проблеми хронології наскельного мистецтва Індії, то аналіз наявної літератури дозволив нам виділити декілька основних блоків:

1) проблема виникнення наскельного мистецтва. Значна кількість дослідників схильні віднести виникнення наскельного мистецтва Індії до епохи верхнього палеоліту. Проте аналіз джерел дав змогу зробити висновки, що часом виникнення наскельного мистецтва в Індії потрібно вважати епоху мезоліту [5, с.96];

2) проблема виділення хронологічних періодів. Ця проблема пов'язана з тим, що часто в різних роботах під одними періодами розуміються різні часові рамки. На нашу думку, в більшості випадків ця ситуація пояснюється тим, що розвиток наскельного мистецтва Індії йшов нерівномірно в різних регіонах, і виділити загальні хронологічні періоди дуже складно.

У результаті співвідношення наскельних зображень та історичної періодизації було запропоновано хронологію наскельних зображень Індії та охарактеризовано основні типи зображень, що належать до кожного періоду. Усього виділено чотири хронологічні періоди у розвитку наскельного мистецтва Індії: 1. 10 тис. до н.е. - сер. 3 тис. до зв. е. (мезоліт, неоліт); 2. Середина 3 тис. до зв. е. - I століття до н. е. (Хараппська культура, ведичний період, магадхо-маурійський період); 3. I ст. до зв. е. - IV ст. н. е. (Кушанський період) 4) з IV ст. н. е. - по теперішній час [7, с.242].

Викликають інтерес і сюжети наскельних зображень. В основному вони представлені наступними групами: 1) сцени полювання; 2) ритуальні сцени; 3) батальні сцени; 4) зображення

возів та колісниць; 5) зображення вершників; 6) господарські та виробничі сцени; 7) зооморфні зображення; 8) зображення з солярною символікою.

У результаті аналізу вченими було виділено ряд спільних рис наскельного мистецтва даних регіонів і ряд відмінностей. Відмінності, в першу чергу, стосуються двох аспектів. По-перше, це техніка нанесення зображень на скалу. В Індії більш ніж 90% наскельних зображень намальовані, а в Середній та Центральній Азії, навпаки,-- більшість зображень вибито. По-друге, різниця в наскельному мистецтві порівнювальних регіонів пов'язана зі специфікою місцевої фауни і умов проживання. У той же час у всіх хронологічних групах наскельного мистецтва Північної та Центральної Індії помічена подібність з центрально – і середньоазіатськими малюнками [2, с.28]. У першу чергу воно стосується стилю. Не дивлячись на згадані відмінності, загальних рис у наскельному мистецтві досліджуваних регіонів помічено достатньо багато. Це бітрикутні, прямокутні, рентгенівські стилі, «розпластані» колісниць і т.п. Взагалі, в кожній із виділених груп зображення ми виявили або повністю ідентичні, або подібні малюнки, що зустрічаються в кожному із порівнювальних регіонів. По-друге, достатньо багато спільних рис для наскельного мистецтва Північної та Центральної Індії, Середньої та Центральної Азії спостерігається в характерних для цих регіонів сюжетах. Так, наприклад, в ритуальних сценах перерахованих регіонів є індивідуальні, парні, групові танці, «хороводи», солярна символіка, зображення, що нагадують боксерів, і багато інших спільних сюжетів. Те ж стосується практично всіх груп зображення, де окрім індивідуальних образів, характерних для кожного з регіонів, присутні і спільні сюжети. Усе це доказує, що Індія не є регіоном, де наскельне мистецтво розвивалося локально. Навпаки, не викликає сумніву взаємовплив наскельного мистецтва Індії з суміжними територіями і наявність спільних рис в розвитку наскельного мистецтва Північної та Центральної Індії Середньої та Центральної Азії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатовська Г.В. Принципи історизму та історицизму в дослідженні індійської філософії. Тези IV Всеукраїнської конференції індологів. Київ, 2018. С.33-34.
2. Anati E. Prologue. Rock art of India: paintings and engravings. Ed. Chakravarty K. K., New Delhi, 1984, P. 26-33.
3. Brooks R. R. R. Reconstructing stone age paintings. Archaeology. Vol. 28. №2. New-York, 1975. P. 91-97.
4. Gordon D. H. Warfare in Indian cave art. Science and culture. Vol. 5. №10.1940 (b). P. 26-39.
5. Indian archaeology. 1981-82 a review / Ed. Mitra D., New Delhi, 1984.231p.
6. Malaiya S. Dance in the rock art of Central India. Animals into art. Ed. H. Morphy. London, 1989. P. 357-371.
7. Wakankar V. S. Painted rock shelters of India. Rivista di scienze preistoriche diretta da Paolo Graziosi. Vol. XVII. 1962. P. 237-253.
8. Харалська культура: : <https://www.youtube.com/watch?v=4himGneaZsw> (дата звернення: 20.04.2023).